

Mehnatni boshqarish usullari



Reja:

- Mehnatni boshqarishning xarakteri.
- Iqtisodiy o'sishning har xil bosqichlarida mehnatni boshqarish turlari.
- Mehnatni innovatsion boshqarish.
Mehnati innovatsion boshqarishga o'tishning asosiy omillari va shartlari.






Mehnat tushunchasi fiziologik nuqgai nazardan aytilganda bu — organizmda yigʻilib qolgan hayot energiyasi tufayli sodir boʻladigan asab va mushaklar harakati hamda oqsil moddalarning mexanik ishga kirishuv jarayonidir.




Ayni vaqtda mehnat - bu murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon boʻlib, u kishilarning yashashi uchun shart boʻlgan abadiy tabiiy zaruriyatdir. Mehnat inson bilan tabiat oʻrtasida sodir boʻladigan shunday jarayonki, unda inson oʻzining faoliyati bilan oʻzi va tabiat oʻrtasidagi moddalar almashinuvini bevosita ifodalaydi, tartibga soladi va nazorat qiladi.



 Mehnat - bu insonning maqsadga muvofiq ijtimoiy foydali faoliyatidir. Dastlab inson o'z harakatlarning maqsadini aniqlaydi. Maqsadning mavjud bo'lishi ongli mavjudot bo'lgan insonning mehnatini, masalan, ot yoki mashina bajaradigan ish tushunchasidan ajratib turadi. Maqsadga ega bo'lgan inson tabiat in'omi — bug'doy yoki javdar, yog'och yoki loy, paxta tolasi, jun yoki teridan foydalanib, yangi mahsulot yaratadi, ya'ni o'z organizmining jismoniy va aqliy quvvatidan foydalanib, mehnat harakatlarini ongli ravishda va izchillik bilan bajaradi.



 Mehnat insonning aqliy-fiznologik faoliyati bo'lib, unga to'g'ri keladigan ish bu jarayonning ob'ektiv natijasi hisoblanadn. Biror mahsulot ishlab chiqarish uchun sarflangan mehnat va ish miqdorini bir xil o'lchovda, ya'ni kilogrammometrda aniqlanganda ishning miqdori mehnat sarfining bir qisminigina, yoki aniqroq qilib ayotganda 20 — 30 % ini, ayrim hollarda esa undan ham ancha kam miqdorini tashkil etishi mumkin. Bajarilgan ishning miqdorini, jamiyat a'zolari tomonidan mehnatning sarflangan miqdoriga tenglashtirish yoki bir xil o'lchovda o'lchash ham noto'g'ri bo'ladi. Faoliyag jarayonida mexanik harakatlari qilinib katta hajmdagi ish miqdori bajarilishi mumkin, lekin bu faoliyat inson mehnatining mahsuli bo'lganligi uchun mehnatga nisbatan tor va chegaralangan faoliyatdir. Mehnat va ish tushunchasi bir-biri bilan solishtirilganda, ish mehnatning mahsuli degan xulosaga kelamiz. Shu bois uning son va sifat ko'rsatkichlarini tahlil qilish mumkin.




■ Inson kuch-quvvatining sarflanish darajasi faoliyat turiga va ishlatiladigan mehnat vositalariga bogʻliq boʻladi. Shunday qilib, agar mehnat jarayonini tasvirlaydigan boʻlsak, u uchta asosiy tarkibiy qismni oʻz ichiga oladi:


■ xomashyo materiali (mehnat predmetlari);

■ mehnat vositalari;

■ jonli mehnat sarflari.





 Mehnat reduktsiyasi – murakkab mehnatni oddiy mehnatga aylantirishdir, bundan maqsad turli murakkablikdagi mehnatga haq to‘lash o‘lchovlarini aniqlashdir. Jamiyat rivojlanganligi bilan murakkab mehnat ulushi ortib boradi. Bunga sabab korxonaning texnika bilan qurollanish darajasi oshganligi, xodimlarning ma‘lumoti va rivojlanishiga qo‘yiladigan talablarning ortganligidir.

- Murakkab mehnat oddiy mehnatdan farq qilib, bir qator xususiyatlarga ega bo'ladi:
- xodimning harakatlarini rejalashtirish, tahlil qilish, nazorat qilish va muvofiqlashtirish kabi aqliy mehnat funksiyalarini bajarish;
- xodimning faol fikrlashni bir joyga to'plashi va aniq maqsad bilan intilishi;
- qarorlar qabul qilish va harakatlardagi izchillik;
- xodim organizmining tashqi ta'sirlarga aniq va to'g'ri aks-sado berishi;
- tez, chaqqon va xilma-xil mehnat harakatlari;
- mehnat natijalari uchun javobgarlik.

- Mehnat mazmunini tahlil qilish vaqtida mehnat jarayonida quyidagi funksiyalar amalga oshirilishi hisobga olinadi:
- zarur mehnat operatsiyalari tizimining maqsadi va uni tayyorlash bilan bogʻliq boʻlgan mantiqiy funksiya;
- ijro etuvchilik funksiyasi - ishlab chiqaruvchi kuchlarning holatiga bogʻliq ravishda mehnat vositalarini turli usullar bilan harakatga keltirish va mehnat predmetlariga bevosita taʼsir koʻrsatish;
- qayd etish va nazorat qilish funksiyasi - texnologiya jarayonini, belgilangan dasturni bajarishning borishini kuzatish;
- tartibga solish funksiyasi - berilgan dasturni tuzatish, unga aniqlik kiritish.

«Mehnatni tashkil qilish» tushunchasining paydo bo'lish tarixiga to'xtalgandi, albatta, ushbu masalaning asoschisi sifatida F. Teylorning (1856-1915) nomi tilga olinadi. F. Teylor mehnatni «ilmiy boshqarish» muammosini amaliy jihatdan asoslab bergan bo'lib, u iqtisodiyotda muhim o'rin tutadi. Ammo, F. Teylor ko'zda tutgan fan sohasini iqtisodiyotda haddan tashqari toraytirib qo'ygan. «Oqilonlashtirish» atamasi mazkur fanni to'g'ri nomlash muammosini murakkablashtirdi, bu atama dastlab Germaniyada qo'llanilgan bo'lib, keyinchalik u muayyan darajada boshqa mamlakatlarga ham yoyildi. Mazkur atama shu qadar noaniq va umumiy tusdagi mazmunga egaki, uni har qanday yaxshilanishga nisbatan qo'llash mumkin. Shuni ham aytish kerakki, rivojlangan xorijiy mamlakatlarda hozirgi vaqtda «mehnatni ilmiy tashkil etish» yoki «mehnatni tashkil etish» atamalari deyarli qo'llanilmayapti.

Mehnat faoliyatining asoslari

